

Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences

ISSN: 1306-7877 e-ISSN: 2147-5644

**H. Peygamber ve Mesajının Sosyolojik Boyutu (Seçkinler Teorisi
Bağlamında Bir Analiz)**

**The Prophet Muhammad and The Sociological Dimension of His
Message (An Analyse In The Context of Elite Theory)**

Halil İbrahim AKKUŞ

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı, Eğirdir Müftülüğü

Isparta, Türkiye

Dr., Presidency of Religious Affairs, Egirdir Mufti Office

Isparta, Turkey

h_i_akkus@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-7600-0013>

Atıf Bilgisi / Reference Information

Akkuş, H. İ. (2021). H. Peygamber ve Mesajının Sosyolojik Boyutu (Seçkinler Teorisi Bağlamında Bir Analiz), *Journal of Social Sciences*, 31, 165-176

Makale Bilgisi / Article Information

<http://dx.doi.org/10.29228/tbd.2007.54892>

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / The Article Arrival Date: 24.11.2021

Yayımlanma Tarihi / Publication Date: 20 Aralık / December 2021

Yayımlanma Sezonu / Publication Season: Aralık / December 2021

Cilt / Volume: 31

Sayfa / Pages: 165-176

Copyright © Published by Toplum Bilimleri Dergisi – Journal of Social Sciences.

All rights reserved www.toplumbilimleri.com

HZ. PEYGAMBER VE MESAJININ SOSYOLOJİK BOYUTU (SEÇKİNLER TEORİSİ BAĞLAMINDA BİR ANALİZ)

Özet

Bir yönüyle statik bir görünüm arz eden toplumlar, diğer yönüyle dinamik bir karakter sergiler ve zamanla az ya da çok değişime uğrar. Toplumsal yapı içerisinde önemli bir konuma sahip olan din, bu değişimin yönü ve ivmesi açısından da son derece önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda İslam Dini de ortaya çıktığı toplumda meydana getirmiş olduğu değişim ile dünya tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur.

İnsanlık tarihi bir bakıma toplumlara yön veren seçkinlerin tarihi olarak görülmektedir. Toplamların değişimi, seçkinlerin değişimi ile paralellik göstermiştir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, Hz. Muhammed'in getirdiği değerler sistemiyle toplum yepyeni bir şekil almış, cahiliyeden medeniyete evrilmiştir. Bu bağlamda Hz. Muhammed'in getirdiği mesaj ve ortaya koymuş olduğu değerler sisteminin iyi anlaşılması özellikle günümüz İslam toplumları açısından hayati önem taşımaktadır. Bu çalışmada bir seçkin olarak Hz. Muhammed'in getirdiği değerler sistemi etrafında oluşan sosyal yapı ve yaşanan toplumsal değişme sosyolojik bir bakış açısıyla ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Seçkinler, Sosyal Değişme, İslam Toplumu, Hz. Peygamber.

THE PROPHET MUHAMMAD AND THE SOCIOLOGICAL DIMENSION OF HIS MESSAGE (AN ANALYSE IN THE CONTEXT OF ELITE THEORY)

Abstract

Societies that have a static appearance on one side exhibit a dynamic character on the other side and change more or less over time. Religion, which has an important position in the social structure, is an extremely significant element in terms of the direction and acceleration of this change. In this context, the religion of Islam has been an important turning point in terms of world history with the change it has brought about in the society in which it emerged.

In a way, the history of humanity is seen as the history of the elites that shape the societies. The change of societies showed parallelism with the change of elites. From this perspective, society took a brand new shape and evolved from ignorance to civilization with the system of values brought by Prophet Muhammad. In this context, a good understanding of the message brought by Prophet Muhammad and the value system he revealed is of vital importance especially for today's Islamic societies. In this study, the social structure formed around the value system brought by Prophet Muhammad as an elite, and the social change experienced were tried to be revealed from a sociological point of view.

Keywords: Sociology of Religion, Elites, Social Change, Islamic Society, The Prophet.

GİRİŞ

Belli bir toprak parçası üzerinde birlikte yaşayan, ortak bir kültüre bağlı, ayrı bir kimliği ve sürekliliği olan insanların oluşturduğu bir bütün olarak tanımlanan toplumun¹ insan faktörüne bağlı olarak sergilediği en önemli karakteristik özelliklerinden birisi değişmedir. Değişmenin olmadığı bir insan ve toplum tahayyül etmek mümkün değildir. Her toplum daima az veya çok bir değişme ile karşı karşıyadır. Yalnızca bu değişmenin yönünü ve ivmesini belirleyen farklı dinamikler ve unsurlar vardır.²

Sosyal değişme, toplumu ve toplumsal ilişkileri anlama, anlamlandırma ve açıklamayı kendine gaye edinen sosyoloji disiplininin de ilgi odaklarından biri olmuştur. “Zaman içerisinde bir toplumun yapısında ve bu yapının çeşitli fonksiyonlarında ve bireylerin üstlendiği toplumsal rollerde yani toplumdaki ilişkiler sisteminde, toplumsal kurumlarda ve bireylerin davranışlarında meydana gelen değişimler” olarak tanımlanan³ sosyal değişme, sosyologlar tarafından muhtelif kriterlere göre çeşitli tasniflere tabi tutulmuştur. Sosyologlar, sosyal değişimin hakim faktörü olarak gördükleri unsurlar etrafında değişimi açıklamaya çalışmışlardır.

Sosyal değişmeler karmaşık olaylara dayandığı için değişme olayına çok yönlü bakmak gerekir. Bu bağlamda sosyologlar tarafından sosyal değişmeyi açıklamak için farklı teoriler ileri sürülmüştür. İleri sürülen teorilerin her birinin sosyal değişim gerçekliğinin bir başka yanına açılan pencere olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir.⁴ Bu düşünürler içerisinde değişimi “Çatışma” ile açıklayan önemli düşünürlerden bir tanesi de Vilfredo Pareto’dur. Pareto toplumların değişimini, toplumdaki seçkinlerin değişimi ile paralel olarak değerlendirmektedir. Yani ona göre bir noktada insanlık tarihi seçkinlerin değişimi tarihidir. Seçkinler topluma yön veren, toplumu şekillendiren, toplumsal değerleri inşa eden en önemli amildir. Bu anlayıştan hareketle bu çalışmada, İslam’ın gelişimiyle seçkinlerin değişimi ve bu değişimin toplumsal yansımaları, bir seçkin olarak Hz. Peygamber, ortaya koyduğu değerler, Hz. Peygamber etrafında toplanan ilk Müslümanlar, eski seçkinlerle mücadele ve toplumun yeniden inşası değerlendirilmeye çalışılmıştır.

1. SEÇKİNLERİN DEĞİŞİMİ VE İSLAMLA YAŞANAN SOSYAL DEĞİŞME

Sosyolojik açıdan bakıldığında ilk dönem İslam toplumu, yaşanan köklü değişimler ve değişimde rol alan amiller bakımından toplumsal değişmeye güzel bir örneklik teşkil etmektedir. Toplumların yaşadığı değişimleri açıklama, bu değişime etki eden unsurları ortaya koyma adına pek çok sosyolog tarafından farklı teoriler ortaya konmuştur. Muhakkak ki her bir teorisyenin ortaya koyduğu ilkeler, içinde bulunduğu ya da incelediği toplumlar için öncelikle geçerlidir. Her ne kadar bazı teorisyenler ilk dönemlerde tersini iddia etseler de bütün insanlığı tam olarak açıklayabilecek tek bir teoriden söz edilemez. Çünkü toplumların yaşadığı iklimler, coğrafi şartlar, sosyal, siyasi, iktisadi faktörler vs. değiştiği ölçüde tarihsel süreçleri de farklılaşacaktır. Fakat bütün bunların yanı sıra toplumların yaşadığı süreçler arasında benzerliklerin, ortak yönlerin olması da muhakkaktır. Toplumları oluşturan insanların aynı cevherden var olmaları, aynı biyolojik yapıda olmaları hasebiyle, istekleri, duyguları, düşünceleri ve beklentileri benzerlik gösterebilmektedir. Bu itibarla bu çalışmada, Hz. Peygamber’in gelişimiyle birlikte toplumunda yaşanan sosyal değişimi açıklama bağlamında, Vilfredo Pareto’nun “seçkinlerin dolaşımı” teorisini merkeze alarak bir bakış açısı yakalamaya çalışılacaktır.

Vilfredo Pareto’ya göre toplum, denge halinde bulunan bir toplumsal sistemdir. Dengedeki bu sistem, birbiriyle ilişki içinde olan parçalardan oluşur ve bazı parçalardaki değişme diğer parçalarda ve bütünde değişmeye sebep olur.⁵ Bir toplumun biçimi

¹ Mehmet Ali Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004), 231.

² Mustafa E. Erkal, *Sosyoloji (Toplumbilimi)* (İstanbul: Der Yayınları, 2006), 242.

³ Kirman, *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*, 232.

⁴ Erkal, *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, 242.

⁵ Sezgin Kızılcılık, *Sosyoloji Teorileri* (Konya: Yunus Emre Yayınları, 1994), 129.

kendisini etkileyen öğelerin toplamıyla belirir. Toplumun biçimi de bu öğeleri etkiler. Toplumu etkileyen öğeler üç gruba ayrılabilir:

- a) Doğal öğeler (toprak, iklim koşulları, ...)
- b) Dış etkiler (çeşitli toplumların birbirlerine olan etkileri gibi.)
- c) İç etkiler (bir toplumsal sistemin içinde bulunan ırk, ilgi, ideoloji gibi nitelikler). Pareto'ya göre bütün bu öğeler birbirleriyle karşılıklı ilişki içindedir.⁶ Pareto iç öğeleri şöyle sıralamıştır:

a) Tortular. Bunlar insanın mantıki bir düşünce ürünü olmayan davranışlarının güdüleri ve insanoglunun değişmez eğilimleridir.

b) Türevler. Bunlar hareketlerin ideolojik nedenleridir.

c) Ekonomik çıkarlar. Birey ve toplulukların hareketlerinin ekonomik çıkarlara ilişkin güdüleridir.

d) Toplumsal ayrı cinstenlik. Bireylerin birbirlerine göre farklı oluşlarıdır.

e) Toplumsal hareketlilik ve seçkinlerin dolaşımı.⁷

Toplumsal sistemi dengede tutan en önemli öğelerden biri, o toplumu oluşturan bireylerinin karakterleri, davranışları ve eylem biçimleridir. İnsanların eylem biçimleri de eğilimleriyle sıkı sıkıya ilişkilidir. Pareto bu eğilimlere "tortular" demektedir.⁸ Bir anlamda içgüdüler diyebileceğimiz bu tortuları altı kısma ayırmak mümkündür:

- a) Birleşimler (Yaratıcı hayal gücü, gözü açıklık)
- b) Grup devamlılığı (Yerleşik davranış biçimlerine ve geleneğe sıkı bağlılık)
- c) Etkinlik (Duygularını ifade etme ihtiyacı)
- d) Sosyallik (Yakın ilişki ve kabul görme arzusu)
- e) Bütünlük (Maddi çıkar ve statü elde etme ve bireysel kimlik arzusu)
- f) Cinsel içgüdüler (Cinsel doyum dürtüsü)⁹

İnsanlarda tortular çoğu zaman birbirine karşıt olurlar. Böyle olunca insan eylemlerinin çoğu mantık dışıdır. Pareto mantıklı eylemleri "hedef tutulan özel amacın nesnel sonuçla uyuşması" şeklinde tanımlar. Pareto'ya göre, eylemlerimiz genelde mantıklı değildir, çünkü tortularımız dinamik haldedir. Belli bir anda egemen olan tortuyu tamamen farklı bir başka tortu izleyebilir. Tortularımız değiştiği zaman beraberinde eylemlerimiz de değişir. Bir ideolojiyi kabul ya da ret ederken onun doğru ya da yanlış oluşuna değil, tortularımıza uygun düşüp düşmediğine bakarız.¹⁰ Başka bir ifade ile kişilerin eylemlerini belirleyen çoğunlukla duygularıdır, bilinçaltıdır. Eylemlerinin çoğunluğu mantık dışı olmasına rağmen insanlar eylemlerini mantıklı göstermeye çalışırlar. Böylece B nedeninin sonucu olan A eylemi, onun sahibi tarafından C nedeninin sonucu olarak gösterilebilir.¹¹ İnsanlar pek çok eylemini toplum nezdinde meşrulaştırıcı argümanlarla maskeleyebilir. Bu bağlamda Pareto'ya göre "özgürlük", "eşitlik", "ilerleme" ve "genel irade" gibi kavramların içi boştur. Bunlar insanların eylemlerinin üstünü örten ve onlara saygınlık kazandıran kurgulardır.¹² Pareto'nun bu değerlendirmesinde aslında bir bakıma kendi özünden ve değerden uzaklaşan birey ve toplumlardaki asıl amaçları maskeleyen, olduğundan farklı görünme ve mevcut durumu meşrulaştırma eğilimlerini görüyoruz. Konumuz açısından değerlendirecek olursak İslam öncesi dönemde insanlar tarafından, elleriyle yaptıkları putlara tapınmalarından kız

⁶ Nurettin Şazi Kösemihal, *Sosyoloji Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005), 315.

⁷ Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006), 187.

⁸ Kösemihal, *Sosyoloji Tarihi*, 316.

⁹ Jonathan H. Turner vd., *Sosyolojik Teorinin Oluşumu*, çev. Ümit Tatlıcan (Bursa: Sentez Yayınları, 2010), 428.

¹⁰ Kösemihal, *Sosyoloji Tarihi*, 318-319.

¹¹ Vilfredo Pareto, *Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü*, çev. Merve Zeynep Doğan (Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2005), 26-27.

¹² Lewis A. Coser, *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları (Tarihsel ve Toplumsal Bağlamlarında Fikirler)*, çev. Himmet Hülür vd. (Ankara: De Ki Yayınları, 2013), 340-341.

çocuklarını diri diri toprağa gömmelerine kadar pek çok zulüm ve haksızlığın meşru bir sebebe bağlandığı görülecektir.

Pareto'ya göre insanlık tarihi, seçkinlerin durmadan devam eden yer değiştirme tarihidir, biri yükselirken diğeri alçalır.¹³ Pareto toplumsal değişmeyi seçkinlerin dolaşımı ile açıklamıştır. O toplumu genel olarak iki sınıfa ayırır. Birincisi alt tabaka, ikincisi üst kesim ya da seçkinler tabakasıdır. "Seçkin" kelimesini en güçlü, en enerjik ve kötülük kadar iyiliğe de yeteneği olan anlamında kullanan¹⁴ Pareto'nun iki seçkin tanımı vardır. Birincisi siyasal ya da toplumsal olarak yönetici olanları, yani hükümet içinde olanları ifade eder ki Pareto bunlara "yönetici seçkinler" adını vermektedir. İkinci olarak hükümetle ilgisi olmayan üst tabakaya ise "yönetici olmayan seçkinler" demektedir. Pareto'ya göre toplumlar seçkinlerin, özellikle yönetici seçkinlerin doğası ile belirginleşir.¹⁵ Seçkinleri diğer geri kalandan ayıran genel özellikler olarak pratik zeka, yüksek ahlak ve eğitimi ön plana çıkaran Pareto, istisnalar olsa da genelde bunların seçilmiş olduklarını belirtir. Ona göre, iyi bir matematikçi elde etmek için, onun seçilmesi gerekir, kesinlikle zeka geriliği olan bir kişiye iyi eğitim vererek ondan iyi bir matematikçi yapılamaz.¹⁶

Pareto'ya göre seçkinler zaman içerisinde kendilerinin yükselerek sivrilmelerinde etkili olan seçkinlik niteliklerini kaybetmeye başlarlar. Onları seçkinlik mevkilerine getiren tortulardan sapmalar meydana gelir, etkileme niteliklerini yitirirler. Diğer taraftan seçkinlerin durumu, davranışları ve yaptıkları işler halk kitlesini tatmin etmemeye başlar. Bu arada seçkinlik mevkiine yükselmek isteyen güçler toplumun diğer tabakalarında hazırlanmıştır. Mevcut seçkinler bu yeni unsuru benimseyerek, taze kanla egemenlik süresini uzatabilir. Fakat bu normal hal değildir. Olağan olarak mevcut seçkinler, ilerlemek isteyen güçleri engellemeye çalışırlar. Bu da toplumda bir çatışmaya yol açar. Bu çatışmada yeni güç eski seçkinleri yerinden uzaklaştırır ve yerine kendisi geçer. Böylece seçkinlerin değişimi gerçekleşmiştir. Bu olgu yakın veya uzak gelecekte tekrarlanır ki Pareto buna "seçkinlerin dolaşımı" demektedir.¹⁷ Seçkinlerin değişimi sadece paranın ve gücün ortaya çıkardığı yeni seçkinlerin eskilerinin yerine geçmesi demek değildir. Aynı zamanda yönetimdeki baskın tortuların da değişmesi anlamına gelir.¹⁸

Sosyal değişimin amilleri insanlardır. İnsan grupları içerisinde de seçkinler, sosyal değişim vakiası içerisinde belirleyici roller üstlenirler.¹⁹ Başka bir ifade ile toplumlar, seçkinlerinin durumuna göre şekillenirler. Bu itibarla Hz. Peygamber'in bir seçkin olarak toplumu yeniden şekillendirme çabalarında çatışmaya girdiği eski seçkinleri ve o günün toplumunu anlamaya yönelik olarak İslam öncesi siyasi, sosyo-ekonomik ve dini yapıya bir göz atmak yerinde olacaktır.

1.1 İslam Öncesi Mekke Toplumunda Siyasi, Sosyo-Ekonomik ve Dini Yapı

İslam öncesi Arap yarımadasında yaşayan topluluklar birbirinden oldukça farklı sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel yaşam biçimine sahiptir. Yarımada yaşam şartları açısından zorlu iklim ve doğal şartlara sahip olan Mekke, yabancı istilalarından korunduğu gibi güçlü bir düşman tehdidiyle de pek karşılaşmamıştır. Bu durumun orada siyasi bir devlet kurulmasının önünde engel oluşturduğu söylenebilir. Bununla birlikte tamamen bir başıboşluk da yoktu. Bedevi prensipleriyle örgütlenen bir tür oligarşik yapı mevcut

¹³ Pareto, Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü, 35.

¹⁴ Pareto, Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü, 34.

¹⁵ Raymond Aron, Sosyolojik Düşüncenin Evreleri, çev. Korkmaz Alemdar (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1994), 315-326.

¹⁶ Pareto, Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü, 80-81.

¹⁷ Hans Freyer, Sosyoloji Kuramları Tarihi, çev. Tahir Çağatay, nşr. M. Rami Ayas (Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2012), 164, 285-286.

¹⁸ Pareto, Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü, 13.

¹⁹ Ünver Günay, Din Sosyolojisi (İstanbul: İnsan Yayınları, 2000), 332.

olmakla birlikte kabile meclislerinin üstünde bir kral ya da idari birim bulunmuyordu. Herhangi bir bağlayıcılığı bulunmayan istişare heyeti bütün kabilelerin seçkinlerinden oluşuyordu. Toplumsal hayatta hemen her şeyin “kabilecilik” esasına göre belirlendiği Mekke’de idari ve ticari gelenekler de güç ve itibarlarına göre kabileler arasında taksim edilmişti. Bu görevler ailenin yeni nesillerine geçerek devam ederdi. Kabe’nin hemen yanında bulunan Darunnedve idari gelenekleri yürüten Kureyş’in seçkinlerinin şuraya katıldıkları bir çeşit parlamento konağı idi. Burada oy birliğiyle alınan kararlar genellikle uygulanmasına rağmen mutlak bir yaptırım gücü de yoktu. İslamiyet’in geldiği sırada Abdulmuttalib, Velid b. El-Muğire, Ebu Cehil ve Ebu Süfyan yönetim kademelerinde öne çıkan isimler olmakla birlikte iktidarı tekelinde tutan bir reisten söz edilememektedir.²⁰

Koyu bir kabilecilik anlayışının hüküm sürdüğü Arap Yarımadası’nda, özellikle Hicaz bölgesinde Mekke’deki Kureyş Kabilesi saygınlık bakımından zirvedeydi. Kureyş’in saygınlık kazanmasında elde ettikleri ekonomik ve dinsel gücün önemi büyüktür. Mekke toplumu coğrafi ve iklimsel şartlardan dolayı ticarete yönelmek zorunda kalmıştı. Ticaretle geçimlerini sağlayan Kureyş’in kutsal Kabe’ye ev sahipliği yapması ticaret fırsatlarını da kendiliğinden ortaya çıkarıyordu. Kabe, tarih boyunca kutsiyetini devam ettirmiş bir mekan olarak çok fazla ziyaretçi alıyordu. Yine insanların özellikle dört kutsal ayda saldırı korkusu olmaksızın rahatlıkla sığınabileceği Harem bölgesinin bulunması Mekke’nin emniyet ve istikrarını arttırıyordu. Mekke dört bir yandan gelen ticaret mallarının alım satımının yapıldığı güvenli bir liman vazifesi görüyordu. Mekke ve havalisinde düzenli olarak dört fuar bulunmaktaydı. Kureyşliler kuzey-güney ticaretini kontrol etmeleri, imtiyazlı ticaret anlaşmaları yapmaları vs. ile ekonomik açıdan kazandıkları yüksek itibarı, Kabe’nin bakımı ve muhafazasından sorumlu olmaları, hacla ilgili dini görevleri ifa etmeleri gibi dini etmenlerle meşrulaştırma imkanı bulmuşlardı.²¹

Mekke toplumu katı bir tabakalaşma sistemine sahipti. Seçkin ailelerin seçkin bireyleri ile alt tabakada yer alan kişiler arasındaki farklılık sosyal hayatın her yönüne etki etmişti. Bu durum onların evlilik hayatında bariz bir şekilde ortaya çıkıyordu. Kureyş toplumunda evlilik biçimleri bireyin sosyal durumuna uygun olarak gerçekleştirilirdi. Alt tabakaya mensup birinin asil bir aileye mensup kadınla evlenebilmesi pek mümkün değildi. Bu şekilde yapılacak evliliklerin yürümesi de bir o kadar zordu. Arap toplumunda evlilikler önemli bir statü ve saygınlık kaynağı olarak görülmektedir. Hz. Peygamber’in babası Abdullah, Kureyş’in seçkin kadınlarından Âmine binti Vehb ile evlenmişti. Hz. Muhammed’in Kureyş’in en soylu ve zengin kadını Hz. Hatice ile evlenmesi onun toplum içindeki mevkiini daha da yükseltmiştir.²²

Dini inanç bakımından Mekke ve çevresi heterojen bir karakter sergilemektedir. Mekke’de çoğunlukla putperest, az sayıda Hanif inanca sahip kimseler bulunuyorken çevre bölgelerde Yahudi, Hristiyan, Sabii ve Zerdüşt inançlara sahip kişiler vardı.²³ Mekke her şeyden önce Kabe’yi bünyesinde barındırması vesilesiyle Hac mevsiminde dört bir taraftan ziyaretçi alan dini bir merkez hüviyetinde idi. Fakat Kabe’nin kutsiyetini unutmayan insanlar, kendi öz değerlerini ve yaratılış gayesini unutmuş, yaratıcısıyla arasındaki mesafeyi daraltma adına ara form olarak ürettiği putlara tapar hale gelmiş ve yaratıcısıyla yabancılaşmış bir durumda Kabe’yi putlarla doldurmuştu. Her bir kabilenin kendine has ürettiği putları vardı²⁴ ve kabilenin gücüne göre putların gücü de doğru orantılı olarak değişmekteydi. Yaratıcıyla yabancılaşma neticesi her şeyin Haliki ve Maliki

²⁰ Abdurrahman Kurt, *İslam’ın İlk Döneminde İmanın Toplumsal Yansıması* (Bursa: Emin Yayınları, 2009), 144-148.

²¹ Kurt, *İslam’ın İlk Döneminde İmanın Toplumsal Yansıması*, 149-153.

²² Kurt, *İslam’ın İlk Döneminde İmanın Toplumsal Yansıması*, 153-155.

²³ Kurt, *İslam’ın İlk Döneminde İmanın Toplumsal Yansıması*, 157.

²⁴ İbn-i Hişam, *İslam Tarihi*, çev. Hasan Ege (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1994), 1/123-130.

Tanrı anlayışından mücessimleşmiş, hiçbir şeye gücü yetmeyen Tanrı algısına geçilmiştir.²⁵ Böyle bir algı dünyasıyla her şeyin metalaştırıldığı bireysel ve toplumsal hayat inşa edildiğinde insanın insana yabancılaşması beraberinde gelmiştir. İnsanın insan olarak hiçbir değerinin olmadığı, kişisel değerın kabileyeye ve doğal olarak güce nispet edildiği bir yapı oluşmuştur.

Toplumlarla ilgili en önemli fikirler buhran dönemlerinde ortaya çıkar. İnsanlık tarihi incelendiğinde dinlerin ortaya çıkma dönemlerinin toplumsal buhran dönemleri olduğu görülür. Örneğin Hristiyanlık, Kudüs'te emperyalist Roma yönetiminin sömürgesi altında ezilen ve bir kurtarıcı bekleyen Yahudi toplumunun bunalımlı bir döneminde ortaya çıkmıştır. Mekke'de de ilahi dinden uzaklığın sonucu ortaya çıkan adil olmayan sosyo-ekonomik yapılanma güven bunalımı, ahlaki çöküntü ve sıkıntılara yol açmıştır. Mekke toplumunu şekillendiren, sosyal değişimin yönünü belirleyen Kureyşli seçkinler, putperest bir din anlayışı benimsedikten sonra toplumsal davranış biçimleri olumsuz yöne doğru hızla ilerlemiştir. Ahlaki çöküntü ve gelir dağılımı dengesizliğinin neticesi mağdur olan, bu durumun getirdiği katlanması zor yükleri omuzlarında hisseden insanlar, bir kurtarıcı bekliyorlardı.²⁶

İşte böyle bir sosyo-ekonomik ve dini yapının mevcut olduğu ortamda Hz. Peygamber yeni bir seçkin olarak, mevcut düzen ve eski seçkinlerle büyük mücadelesine başlamıştır.

1.2 Hz. Peygamber'in Yeni Seçkin Olarak Toplumun Yeniden İnşasında Ortaya Koyduğu Temel İlkeler ve İlk Müslümanlar

Hız. Peygamber içinde yaşadığı toplumun siyasi, sosyo-ekonomik, dini, ahlaki yapısının bozulmuşluğundan biraz olsun uzaklaşmak, kendisiyle baş başa kalmak ve tefekkür etmek için zaman zaman Hira Mağarası'nda inzivaya çekilirdi. Yine böyle bir inziva sırasında "Oku" diye başlayan ayetlerle²⁷ İlahi vahye muhatap olmuştu. Böylelikle insanlık tarihinde yeni bir sayfa açılıyor, Yüce Allah Peygamberlik vazifesiyle görevlendirdiği seçkin kulu Hz. Muhammed vasıtasıyla insanlığa bir kez daha bütün kainatın yaratıcısı ve mutlak güç sahibi olanın kendisi olduğunu hatırlatıyor ve kendisine kulluğa çağırıyordu. Hz. Peygamber getirdiği ilkelerle mevcut düzeni değiştirerek toplumu yeniden inşaaya, cahiliye toplumundan medeni topluma doğru adım adım yürüyüşe başlamıştır. Bu zorlu yürüyüşte ilkelerini toplumsal hazır oluşa göre ortaya koymuş, yirmi üç yıllık tebliğ görevi süresince adeta toplumu nakış nakış işlemiştir. Nübüvvetinin ilk on üç yıllık Mekke döneminde ortaya koyduğu ilkeler daha çok dinin teorik (imanî) boyutu ile ilgilidir. Medine döneminde ise daha çok pratik boyutla ilgili, sosyo-ekonomik ve ahlaki düzenlemeler görülür.

Allah Resulü'nün peygamberliğiyle birlikte ortaya koyduğu birinci ilke, yakınlarından başlayarak insanlığı davet ettiği tek Allah inancı yani "tevhid" inancı olmuştur. Bu hususta Yüce Allah Kur'an'da kendisini şöyle tanımlamıştır: "De ki: O, Allah'tır, bir tektir. Allah Samed'dir. (Her şey O'na muhtaçtır, o, hiçbir şeye muhtaç değildir.) Ondan çocuk olmamıştır (Kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir).Hiçbir şey O'na denk ve benzer değildir."²⁸ "O, yaratan, yoktan var eden, şekil veren Allah'tır. Güzel isimler O'nundur. Göklerdeki ve yerdeki her şey O'nu tesbih eder. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir."²⁹ Bu akideyle kulun

²⁵ Ramazan Uçar, Güç ve Değer (İlk Dönem İslam Toplumu Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme) (Ankara: Berikan Yayınevi, 2014), 44.

²⁶ Kurt, İslam'ın İlk Döneminde İmanın Toplumsal Yansıması, 162-165.

²⁷ Hz. Peygamber'e inen ilk ayetler Alak Suresinin İlk beş ayetidir. "Yaratan Rabbinin adıyla oku! O, insanı "alak" dan yarattı. Oku! Senin Rabbin en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir." (el-Alak, 96/1-5).

²⁸ el-İhlâs, 112/1-4.

²⁹ el-Haşr, 59/24.

gerçek yaratıcısı Allah ile yeniden buluşması sağlanacak, aracı formunda görülen putlar ortadan kaldırılacak, yanlış İlah anlayışları düzeltilcekti.

Arap toplumunun Tanrı anlayışı, bu tevhid akidesinden oldukça farklı olmakla birlikte az da olsa tek Tanrı inancından nüveler taşıyordu. Onlardan bazı müşriklerin putlara secde etme gerekçelerini açıklarken "Biz bunlara sırf Allah'a olan sevgimizden ötürü ve bizi Allah'a daha çok yakınlaştırsınlar diye tapıyoruz" demeleri üzerine "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."³⁰ ayeti nazil oluyor³¹ ve tek Allah inancının yanında Hz. Muhammed'in peygamberliği ilkesi de yerini alıyordu. Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed'in "bir şahit, bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderildiği"³², "alemlere rahmet olarak gönderildiği"³³, inananlar için "güzel bir örnek"³⁴ olduğu ve "son peygamber"³⁵ olduğu vurgulanmaktadır. İlerleyen dönemler itibarıyla de tek Allah inancı ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği "Kelime-i Tevhid"³⁶ ilkesiyle aynı formül içinde İslam dünyasının kapısını açan bir anahtar olmuştur.

Hız. Peygamber'in toplumu yeniden şekillendirme sürecinde ortaya koyduğu en önemli ilkelerden bir tanesi de ahiret inancıdır. Her şeyi bu dünyadan ibaret sayan, dolayısıyla her şeyin maddeci bir algıyla görüldüğü ve bu algıyla dünya hayatlarını şekillendiren topluma, bu dünyanın geçici ve bir imtihan dünyası olduğu, sonrasında ahiret hayatında bu dünyada yapılan her şeyin hesabının mutlaka verileceği hatırlatılmıştır. Ahiret günü görülecek hesabı hatırlatan bir ayette Yüce Allah insanları şöyle uarmıştır: "Kitap ortaya konur. Suçluları, kitabın içindekilerden korkuya kapılmış görürsün. "Eyvah bize! Bu nasıl bir kitaptır ki küçük, büyük hiçbir şey bırakmadan hepsini sayıp dökmüş!" derler. Onlar bütün yaptıklarını karşılarında bulurlar. Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez."³⁷ Bir başka ayette ise "O gün insanlar amellerinin kendilerine gösterilmesi için bölük bölük kabirlerinden çıkacaklardır. Artık kim zerre ağırlığına bir hayır işlerse onun mükafatını görecekler. Kim de zerre ağırlığına bir kötülük işlerse onun cezasını görecekler."³⁸ denilerek insanlar hesap günü için uyarılmıştır. Hız. Peygamber de kıyamet gününe dikkat çekmiş ve bu dünyada yapılanların mutlaka hesabının verileceğini³⁹ belirtmiştir. Yukarıda zikrettiğimiz bu üç ilke (Allah, Peygamber ve Ahiret) özellikle Mekke dönemi tebliğ faaliyetlerinin temel ilkeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece yeni seçkin Hız. Peygamber rehberliğinde, çok tanrılı inanç yapısı ve güçlünün her daim haklı olduğu kabileci bir toplum anlayışından, tevhid inancı etrafında toplanmış, yapılacak her davranışın bir hesabının olduğu hassasiyetini taşıyan bir topluma doğru hızlı bir değişim başlamıştır.

Kur'an-ı Kerim'de insanlara en güzel örnek olarak gösterilen⁴⁰ Hız. Peygamber'in hayatında tatbik edip insanlara tavsiye ettiği, toplumsal huzurun sağlanmasında elzem olan önemli ilkelerden birisi de doğruluk-dürüstlük ve güvenilir olmaktır. Hız. Muhammed daha peygamberlik vazifesiyle görevlendirilmeden evvel toplumu tarafından "el-emin" sıfatının layık görüldüğü bir karakter ortaya koymuştur. O, emrolunduğu gibi dosdoğru

³⁰ Âl-i İmrân, 3/31.

³¹ Bu ayetin nüzülü ile ilgili birden fazla (müşriklere, Hristiyanlara, Yahudilere ve Abdullah b. Übey isimli bir münafığa cevap olarak) rivayet olmakla birlikte aynı ayetin farklı olaylar sebebiyle tekrar hatırlatılması muhtemeldir.

³² el-Fetih, 48/8.

³³ el-Enbiyâ, 21/107.

³⁴ el-Ahzâb, 33/21.

³⁵ el-Ahzâb, 33/40.

³⁶ "Lâ ilâhe İllallah, Muhammedün Rasûlullah" (Allah'tan başka İlah yoktur. Hız. Muhammed Allah'ın Resulüdür.)

³⁷ el-Kehf, 18/49.

³⁸ el-Zilzâl, 99/6-8.

³⁹ Tirmizî, Kıyamet, 1.

⁴⁰ el-Ahzâb, 33/21.

olmuş⁴¹, hiç yalan söylemediği gibi Müslümanların da yalan söylemesini hoş görmemiştir. Müslüman'ı elinden ve dilinden emin olunan kişi⁴² olarak tarif eden Hz. Peygamber güvenilirliği ile ön plana çıkmış ve kendisine emanet edilene riayet ettiği gibi Müslümanların da emanete riayet etmelerini⁴³ istemiştir. Yüce Allah da Kur'an-ı Kerim'de Müslümanların emanete riayet etmelerini ve verdikleri sözde durmalarını istemektedir.⁴⁴ Bu ilkenin fiiliyata geçmesiyle yeniden inşa edilen toplumda güven ve huzur ortamı tesis edilebilecekti.

Yine toplumsal huzur ve güven ortamının inşasında Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu bir diğer ilke adalettir. Hak sahibine hakkının verilmesi anlamında adalet birey-birey, birey-kamu ilişkilerinde hayati bir önemi haizdir. Adalet ilkesinin işletilmediği ortamlarda onun karşıtı olan zulmün ortaya çıkması kaçınılmazdır. Zulüm ise toplumsal huzursuzluğun kaynağı, insanın insanî değerlerden uzaklaşmasının sebebidir. Bu bağlamda insanların birbiriyle barışık, kurumları düzgün işleyen mutlu bir toplum için adaletin tesis edilmesi zaruridir. Hz. Peygamber Yüce Allah'ın buyruğu üzerine⁴⁵ hayatında adaleti titizlikle uyguladığı gibi Müslümanların da adil olmalarını istemiştir. İktisadi ve sosyal adaletsizliğin, İslam öncesi Arap toplumundaki en büyük huzursuzluk kaynaklarından birisi olduğunun farkında olan Hz. Peygamber inşa ettiği toplumda adaleti tesis etmeye çalışmıştır. Yüce Allah'ın "emaneti ehline veriniz ve adaletle hükmediniz"⁴⁶ buyruğu uyarınca Hz. Peygamber, sosyal statü, renk, ırk ayrımı yapmaksızın emaneti ehline vermiş ve Müslümanlara bu noktada da örneklik teşkil etmiştir.

Hz. Peygamber'in toplumsal huzur ve güven ortamını sağlanması için ortaya koyduğu önemli ilkelerden bir diğeri mal ve can güvenliği meselesidir. İslam öncesi dönemde insanın insan olarak hiçbir değerinin olmadığı, insanların değerinin kabilesinin değerine göre belirlendiği bir sistem vardı. Katı kabilecilik anlayışı ve geleneklerin getirdiği bir tutumla insanlar yılın büyük bir bölümünü savaşarak geçiriyorlardı. Toplumda riba, hırsızlık, gasp, fuhuş, kumar yaygınlık kazanmıştı. Bu sistem karşısında insanı ve insanî değerleri merkeze alan İslam ile insanların malları, ırzları ve canları mukaddes kabul edilmiş, bu değerlere saldırılar yasaklanmıştır.⁴⁷ Meşru olmayan bütün kazanç yolları yasaklanmış⁴⁸, insanların emek vererek meşru yollarla rızıklarını kazanmaları tavsiye edilmiştir.⁴⁹

Bir toplumun sağlam ve sağlıklı olması, o toplumu meydana getiren en küçük yapı taşı ailelerin sağlam ve sağlıklı olmasına bağlıdır. Hz. Peygamber de yeni inşa edeceği toplumda aileye büyük önem vermiştir. Yeni sistemde aile adı verilebilecek bir yapı için bir erkek ve kadının nikah sözleşmesiyle bir araya gelmeleri başta olmak üzere evlenme, boşanma ve nesebin korunmasından aile bireylerinin hak ve sorumluluklarına kadar pek çok düzenleme getirilmiştir. Aile içerisinde kadın ve erkek arasına Yüce Allah tarafından verilen sevgi ve merhametin⁵⁰ topluma yayılması, çocuklarla birlikte kuşaktan kuşağa aktarılması toplumların huzuru ve geleceğe güvenle bakmasını sağlayacaktır. Bu bağlamda aile içerisindeki bireylerin iletişimlerinde sevgi ve saygıyı ön planda tutmaları, anne-babaların çocuklarını güzel ahlakla donatmaları⁵¹, çocukların anne-babalarına iyi davranmaları⁵² tavsiye edilmiştir.

⁴¹ eş-Şûrâ, 42/15.

⁴² Tirmizî, İman, 12.

⁴³ Ebû Dâvûd, Büyû, 81.

⁴⁴ el-Mü'minûn, 23/8.

⁴⁵ en-Nisâ, 4/135.

⁴⁶ en-Nisâ, 4/58.

⁴⁷ el-Bakara, 2/188; en-Nisâ, 4/93; Nûr, 24/30-31.

⁴⁸ el-Bakara, 2/275; el-Mâide, 5/91.

⁴⁹ el-Bakara, 2/168; el-Mâide, 5/88.

⁵⁰ er-Rûm, 30/21.

⁵¹ Tirmizî, Birr, 33.

⁵² el-İsrâ, 17/23.

Cahiliye toplumunun katı tabakalaşma sistemine karşın Hz. Peygamber Müslümanların eşit olduğunu, Arap'ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap'a veya insanların renklerine göre birbirlerine üstün olamayacağını⁵³ ve üstünlüğün sadece takvada olacağını⁵⁴ belirtmiştir. Müslümanların birbirinin kardeşi olduğu⁵⁵ vurgulanmış, Müslüman'ın Müslüman'a zulmetmeyeceği, onu düşmana teslim etmeyeceği, onun ihtiyacını gidermede yardımcı olacağı⁵⁶ ifade edilmiştir. İslam öncesi Araplar arasında darbı mesel haline gelen "Zalim olsun mazlum olsun kardeşine yardım et" anlayışı İslam'da hüviyet değiştirerek "mazluma, iyilik yapana yardım etmek, zulüm yapana da zulmünü engelleyerek yardım etmek" şekline dönüşmüştür.⁵⁷ Böylelikle yeni inşa edilen toplumda toplumsal dayanışma ve kaynaşmayı, birlik ve beraberliği sağlama adına kardeşlik ve eşitlik ilkesi hayata geçirilmeye çalışılmıştır.

Toplumsal yaşamın sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi hususunda Hz. Peygamber'in uygulamaya koyduğu bir diğer ilke istişaredir. Bireylerin yetenek, bilgi ve tecrübe birikimleri birbirinden farklı olduğu için doğal olarak bir konu hakkındaki fikirleri de farklılık gösterir. Farklı fikirleri değerlendirerek bir kanaate varmak daha isabetli kararlar ve daha faydalı neticeler için önemlidir. Aynı zamanda en küçük aile biriminden en üst kamu otoritesine kadar iş ve uygulamalarda bireylerin fikirlerinin alınması, onların erdemli bir varlık olarak yaratılmalarına saygının göstergesidir. Karar alma mekanizmalarına katılan birey kendisine gösterilen değer farkındalığı ile alınan kararların hayata geçirilmesinde ciddi çabalar sarf edecektir.⁵⁸ Bu bağlamda Hz. Peygamber toplumu ilgilendiren konularda ashabıyla mutlaka istişare etmiştir.⁵⁹ Onların fikirleri kendi düşünceleriyle uyuşmasa bile fikirlerini özgürce dile getirmelerine müsaade etmiş ve değerlendirmiştir.⁶⁰

Yeni seçkin olarak toplumu yeniden şekillendirme mücadelesinde Hz. Peygamber yirmi üç yıl bu temel prensiplerin toplumsallaşması için çaba sarf etmiştir. Allah-insan, insan-insan ve insan-varlık alemleri ilişkileri başta olmak üzere yeme-içmeden giyinmeye, ticaretten ibadetlere kadar hayatın her alanında getirilen düzenlemelerle değer merkezli bir toplum inşa etmeye çalışmıştır. Cahiliyeden medeniyete yürüyüş mücadelesinde yeni seçkin Hz. Muhammed'in safına katılarak mücadeleye katılan ilk Müslümanların profilini tespit etmek yaşanan sosyal değişimin dinamiklerini daha iyi anlamak adına faydalı olacaktır.

H. Peygamber tebliğ görevine en yakınlarından başlayarak gittikçe çemberi genişletmiştir. Onun davetine icabet ederek etrafında toplanan ilk müminlere bakıldığında, mevcut sistemin sükutu hayale uğrattığı, insan doğasına aykırı gelişmelerden rahatsızlık duyan⁶¹ ve kurtuluşu yeni dinin ideallerinde gören kimseler olduğu görülür.

İslami davetin ilk birkaç yılında, İslam inancının taşıyıcıları olarak çekirdek kadronun büyük çoğunluğu gençlerden oluşmaktaydı ve bu hareket daha çok genç insanlar hareketi olarak ortaya çıkmıştı.⁶² Bir kısmı nüfuzlu ailelere, diğer bir kısmı da orta halli ailelere mensup bu gençler Müslüman oldukları için aileleri ile ciddi problemler yaşamışlardır. Dönemin sosyo-kültürel yapısının da etkisiyle ilk Müslümanlar arasında

⁵³ H. Ahmet Özdemir, "Son Peygamber'in (S.A.V.) Son Mesajı Olarak Vedâ Hutbesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 5/4 (2005), 95-112.

⁵⁴ Et-Tekvîr, 49/13.

⁵⁵ Et-Tekvîr, 49/10.

⁵⁶ Müslim, *Birr*, 58.

⁵⁷ Abdülkerim Özyayın, "İslam'dan Önce Araplarda Sosyal ve İktisadi Hayat", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1991), 3/321-324.

⁵⁸ Uçar, *Güç ve Değer*, 104.

⁵⁹ Âl-i İmrân, 3/159.

⁶⁰ Filibeli Ahmed Hilmi, *İslam Tarihi*, ed. Cem Zorlu (İstanbul: Anka Yayınları, 2005), 270.

⁶¹ Kurt, *İslam'ın İlk Döneminde İmanın Toplumsal Yansıması*, 175.

⁶² Montgomery Watt, *H. Muhammed Mekke'de*, çev. M. Rami Ayas-Azmi Yüksel (Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986), 103.

kadın sayısının erkek sayısına oranla oldukça düşük olduğu gözlenmektedir. Yukarıdakilerle aralarındaki eşitsizliğin farkına vararak bu durumdan huzursuz olan orta kesim tarafından desteklenen İslami hareket, toplumda hiçbir imkan ve hakkı bulunmayan köleler tarafından da kurtuluş ümidi olarak görülmüştür.⁶³

Getirdiği değerlerle Allah resulü daha adil, insanın saygın olduğu, canın, malın, aklın, dinin ve neslin korunmaya alındığı, güçlü olanın haklı değil haklı olanın güçlü olduğu bir düzen ve toplum vadeliyordu. Mevcut düzenden rahatsız olanlardan yeni seçkinin safına katılımlar hızla artmış, Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu değerler etrafında birleşip kenetlenen inananların sayısı her geçen gün artarak kısa sürede önemli bir güç merkezi olmaya başlamıştı.

1.3 Yeni Seçkin Liderliğinde İslami Hareketin Eski Seçkinlerle Çatışması ve Zaferi

H. Peygamber tebliğ görevine başladığında, burada eski seçkinler olarak nitelendirdiğimiz, Kureys'in önde gelen liderleri onu fazla ciddiye almamışlardı. Fakat Hz. Peygamber ve yeni din etrafında kümeleşmeler her geçen gün artmaya devam ediyordu. Özellikle Hz. Peygamberin getirdiği ilahi mesajın mevcut düzene savaş açmasıyla kontrolleri altındaki sosyal yapıda ciddi değişiklikler olacağını hissettikleri andan itibaren eski seçkinler, Hz. Peygamber ve mesajını büyük tehdit olarak algılayıp yok etmek için ellerinden geleni yapmaya başladılar. Öncelikle mevcut seçkinlerin eski toplumsal yapı ve otoritelerinin devamlılığını sağlama, var olan tehdidi bertaraf etme adına yeni seçkine bir takım imtiyazlar teklif ederek aralarına katma ve davasından vazgeçirme gayretleri görülür. Buna karşın Hz. Peygamber, kendisine teklif edilen mal, kadın, saltanat gibi şeyleri reddederek Allah tarafından kendisine verilen vazife uğrunda her şeye katlanacağını bildirmiş ve mücadelesine devam etmiştir.⁶⁴

İlk Müminlere karşı uygulanan zulüm ve şiddet her geçen gün daha da artmış, artık Müslümanlar adeta nefes alamaz hale gelmişlerdi. Bu noktada Hz. Peygamber bazı Müminlerin Habeşistan'a göç etmelerine ve bir müddet orada kalmalarına izin vermiştir.⁶⁵ Fakat geride kalan Müminler için durum gittikçe daha da kötüye gitmiş, İlahi vahyin yayılması hususunda Mekke'de çare üretilemez hale gelmişti. Çarenin tükendiği mekandan yeni imkanlar sağlayabilecek mekan arayışları içerisinde Taif'ten beklediği desteği bulamayan Hz. Peygamber'e Medine göz kırpmıştır. Hz. Peygamber Mekke'deki on üç yıllık mücadelesinden sonra yeni bir ortamda yeni imkanlarla İlahi vahyin yayılabilmesi ümidiyle doğup büyüdüğü şehirden Medine'ye hicret etmiştir. Medine artık yeni inşa edilecek medeniyetin merkez üssü olacaktır. Burada Müslümanlar gittikçe güçlerine güç katmışlar ve İslamiyet hızla yayılmaya başlamıştır. Mekke'nin eski seçkinleri ve mevcut yapısı için Müslümanlar artık daha tehlikeli hale gelmişlerdi. Hz. Peygamber'i ve Müslümanları yok ederek tehdidi sona erdirmeye amacıyla Mekkeli müşrikler saldırıya geçtiler. Fakat zafer Müslümanların olmuştu. Müşrikler büyük bir bozguna uğradıkları gibi aynı zamanda Mekkeli eski seçkinlerin önemli bir kısmı da bu savaşta katledilmişti.⁶⁶

Bu yenilginin intikamı için tekrar saldırıya geçen Mekkeliler Uhud Savaşı'nda moral bulsalar da bir sonraki Hendek Savaşı neticesinde dirençleri büyük oranda kırılmış bir vaziyette İslam'ı yok edemeyeceklerini anlamışlardı. Bundan sonraki dönemde Müslümanlar Mekkeli müşriklere karşı inisiyatifi ele geçirmişlerdir.⁶⁷ Nihayet Hicretin 8. Yılı geldiğinde kendi yurtlarından çıkmaya mecbur edilen yeni seçkin Hz. Muhammed ve beraberindeki müminler Mekke'yi fethederek büyük bir güçle eski yurtlarına girmişlerdir. Gücünü değerden alanlar, gücü değerleştirenlere galip gelmişlerdir. Başka bir ifadeyle

⁶³ Kurt, İslam'ın İlk Döneminde İmanın Toplumsal Yansıması, 174-187.

⁶⁴ İbrahim Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı (Ankara: DİB Yayınları, 2017), 111-113.

⁶⁵ Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi Hayatı ve Eseri (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012), 104.

⁶⁶ Kurt, İslam'ın İlk Döneminde İmanın Toplumsal Yansıması, 170; İbn-i Hişam, İslam Tarihi, 2/465-473.

⁶⁷ Hamidullah, İslam Peygamberi Hayatı ve Eseri, 211.

değer, gücü kontrol altına almış ve araçsallaştırmıştır.⁶⁸ Cezalandırılmayı bekleyen Mekkeli müşrikler yeni sistemin merhamet odaklı anlayışıyla karşılaşmış, rahmet peygamberi tarafından affedilmişlerdir.

Hicri 10. yıla gelindiğinde Hz. Peygamber Hac amacıyla Mekke'ye gelmiş, Arafat'ta on binlere hitap etmiş, bir anayasa metni gibi insanlara görev ve yükümlülüklerini hatırlatan Veda Hutbesi'ni irad etmiştir. İnsanlara sıkı sıkı sarıldıklarında asla sapıklığa düşmeyecekleri iki emanet bıraktığını belirtmiş, bunların Kur'an ve Sünneti olduğuna dikkat çekmiştir. Tebliğ görevi sona eren Hz. Peygamber kısa bir süre sonra vefat ederek Müslümanların arasından ayrılmıştır.⁶⁹

Hız. Peygamber'in eski seçkinlerin yerini almasından sonra toplum yeni seçkinle yeni tortular ve değerler ışığında önemli bir sosyal değişim sürecine girmiştir. Yaşanılan değişimle insanlar yabancılaştığı öz benlikleri ve yaratıcısıyla yeniden buluşma imkanı elde etmiştir. Öncesinde çocukları diri diri toprağa gömmekten çekinmeyen toplum henüz peygamberlik vazifesini yüklenmeden dahi "el-emin" lakabını alan yeni seçkinle birlikte eman yurduna dönüşmüştür.

SONUÇ

Her toplum süreç içerisinde az veya çok bir değişim yaşar. Değişimin yönünü ve ivmesini belirleyen birçok faktör arasında din önemli bir yere sahiptir. Diğer taraftan toplumların değişimi, seçkinlerin değişimi ile paralellik göstermektedir. Önemli bir devrimci karakter olarak karşımıza çıkan peygamberler de temsil ettikleri dinlerin seçkinleri olarak gönderildikleri toplumlarda değişimlerin itici gücü olmuşlardır.

İslamiyet'i tebliğ görevinin verilmesiyle birlikte Hz. Muhammed, getirdiği değerler sistemiyle mevcut düzene savaş açmıştır. Eski seçkinler önceleri önemsemedikleri Hz. Peygamber'in var olan düzen için tehlike arz ettiğini değerlendirdikleri andan itibaren mücadeleye girişmişlerdir. Yeni seçkinin kendi içlerine katılarak davasından vazgeçmesi için teklif götürmüşler, kabul görmeyince Hz. Peygamber'i ve İslam'ı ortadan kaldırmak için farklı yollara başvurmuşlardır. İnananlarla birlikte pek çok zorluğa göğüs geren Hz. Peygamber, neticede eski seçkinlere karşı verdiği mücadelede galip gelmiş, cahiliye toplumu medeni topluma dönüşerek yepyeni bir şekil almıştır.

Peygamberlik vazifesi sonrası yirmi üç yıllık mücadelesinde Hz. Peygamber toplumda değer inşasına çalışmış, insanlığı öz değerleriyle buluşturmuştur. Gücün değerli olduğu bir toplumdan değerli güçlü olduğu bir topluma geçiş ve getirdiği ilkelerin toplum nezdinde içselleştirilmesi için mücadele etmiştir. Vefatı öncesi tüm inananlara miras olarak bıraktığı Kur'an ve Sünnet'e sıkı sıkıya sarılmaları durumunda doğru yoldan ayrılmayacaklarını telkin etmiş ve görevini tamamlayarak ahirete irtihal etmiştir.

Bugün de İslam dünyasının içine düştüğü girdaptan kurtulmasının yolu, Hz. Peygamber'den miras kalan değerleri yeniden hayata geçirmekten, teoride var olan İslami ilkeleri pratikle buluşturmaktan, yeniden Hz. Peygamber'in rehberliğinde değişime tabi olmaktan geçmektedir.

⁶⁸ Uçar, Güç ve Değer, 89.

⁶⁹ Hamidullah, İslam Peygamberi Hayatı ve Eseri, 231-233.

KAYNAKÇA

- Aron, Raymond. Sosyolojik Düşüncenin Evreleri. çev. Korkmaz Alemdar. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1994.
- Coser, Lewis A. Sosyolojik Düşüncenin Ustaları (Tarihsel ve Toplumsal Bağlamlarında Fikirler). çev. Himmet Hülür vd. Ankara: De Ki Yayınları, 2013.
- Erkal, Mustafa E. Sosyoloji (Toplumbilimi). İstanbul: Der Yayınları, 2006.
- Filibeli Ahmed Hilmi. İslam Tarihi. ed. Cem Zorlu. İstanbul: Anka Yayınları, 2005.
- Freyer, Hans. Sosyoloji Kuramları Tarihi. çev. Tahir Çağatay. nşr. M. Rami Ayas. Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2012.
- Günay, Ünver. Din Sosyolojisi. İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.
- Hamidullah, Muhammed. İslam Peygamberi Hayatı ve Eseri. İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.
- İbn-i Hişam, İslam Tarihi. çev. Hasan Ege. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1994.
- Kızılçelik, Sezgin. Sosyoloji Teorileri. Konya: Yunus Emre Yayınları, 1994.
- Kirman, Mehmet Ali. Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2004.
- Kongar, Emre. Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2006.
- Köseihal, Nurettin Şazi. Sosyoloji Tarihi. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005.
- Kurt, Abdurrahman. İslam'ın İlk Döneminde İmanın Toplumsal Yansıması. Bursa: Emin Yayınları, 2009.
- Özaydın, Abdülkerim. "İslam'dan Önce Araplarda Sosyal ve İktisadi Hayat". TDV İslam Ansiklopedisi. 3/321-324. İstanbul, 1991.
- Özdemir, H. Ahmet . "Son Peygamber'in (S.A.V.) Son Mesajı Olarak Vedâ Hutbesi". Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 5 / 4 (Ağustos 2005): 95-112.
- Pareto, Vilfredo. Seçkinlerin Yükselişi ve Düşüşü, çev. Merve Zeynep Doğan. Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2005.
- Sarıçam, İbrahim. Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı. Ankara: DİB Yayınları, 2017.
- Turner, Jonathan H. vd. Sosyolojik Teorinin Oluşumu. çev. Ümit Tatlıcan. Bursa: Sentez Yayınları, 2010.
- Uçar, Ramazan. Güç ve Değer (İlk Dönem İslam Toplumu Üzerine Sosyolojik Bir Çözümleme). Ankara: Berikan Yayınevi, 2014.
- Watt, Montgomery. Hz. Muhammed Mekke'de. çev. M. Rami Ayas-Azmi Yüksel. Ankara: AÜ İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986.